

گزارشی از همایش وقف

همایش علمی - پژوهشی «آستان قدس رضوی، وقف و پژوهش‌های دینی» صبح روز یکشنبه ۱۰ بهمن ۱۳۸۹ در تالار شیخ طبرسی با حضور محققان بنیاد پژوهش‌های اسلامی و مدعوین محترم برگزار شد. در آغاز مراسم آیاتی چند از قرآن کریم تلاوت گردید، آنگاه آقای دکتر علوی، قائم مقام محترم تولیت آستان قدس رضوی به ایراد سخن پرداخت. ایشان ضمن تسلیت رحلت پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، شهادت امام حسن مجتبی و شهادت امام رضا عَلَيْهِمَا السَّلَام و تشکر از مدیریت محترم بنیاد پژوهش‌های اسلامی حجة الاسلام والمسلمین حاج آقای الهی خراسانی و پژوهشگران به دلیل تولید آثار و منابع فاخر پژوهشی در عرصه مسائل دینی و اسلامی، به روایت جابر بن عبدالله انصاری اشاره کرد که: «لم یکن من الصحابة ذومقدرة الا وقف وقفاً»^۱ و دو

۱. مستدرک الوسائل، ج ۱۴، ص ۳۳.

هدف کلی و نتیجه برای سنت حسنه وقف بیان نمود.

۱. تعدیل اقتصادی و جلوگیری از تمرکز ثروت و در نتیجه حل بسیاری از معضلات اجتماعی، از جمله اشتغال و ازدواج؛

۲. علاقه‌مندی انسان‌ها به جاودانگی و ماندن نام آنان در درازای تاریخ به عنوان یک امر فطری و طبیعی.

آقای دکتر علوی در ادامه با اشاره به سنت حسنه و پایدار وقف در سیره معصومین عَلَيْهِمُ السَّلَام، به جایگاه و اهمیت وقف در آستان قدس رضوی پرداخت. تحولات وقف و فراز و نشیب‌های آن، موضوع بعدی بود که ایشان آن را در دوره‌های مختلف تاریخی مورد ارزیابی قرار داد و اضافه نمود که در حکومت‌های شیعی و عادل، وقف توسعه می‌یافته و برعکس در دوران حاکمان جور مانند تیموریان و نادر، روند کندتری به خود می‌گرفته است؛ به ویژه در حاکمیت رژیم منحوس پهلوی

که در جریان اصلاحات اراضی محمدرضا، شاه بسیاری از اراضی موقوفه به صورت قطعی به افراد واگذار می شد که با پیروزی انقلاب اسلامی همه اسناد آن به حکم مجلس شورای اسلامی و شورای عالی انقلاب، ابطال گردید. استخراج نیات واقفان که در رژیم گذشته مورد اهمال قرار گرفته بود، مهم ترین حرکت اصلاحی موقوفات بود که آقای دکتر علوی به آن اشاره کرد و اینکه طی حکمی از سوی حضرت آیه الله طوسی تولیت عظمای آستان قدس رضوی گروهی برای انجام این مهم تعیین شدند، که تنظیم ۲۵ سرفصل برای نیّت واقفان، دستاورد تلاش آنان بود.

آقای دکتر علوی در پایان سخنرانی ضمن اشاره به دقت کامل در اجرای وقف نامه ها و هزینه به مورد آن ها، نقش بررسی دقیق فقهی و حقوقی مسائل پیرامون وقف را در حوزه فقه، بسیار با اهمیت ارزیابی نمود و آن را باعث دوام این سنت نیکو دانست. امید می رود کنگره جهانی وقف در آینده از سوی آستان قدس رضوی در جهت گسترش هر چه بیشتر فرهنگ وقف برگزار شود. در ادامه این همایش، دو نفر از پژوهشگران که مقاله آنها برگزیده شده بود، به طرح پژوهش خود پرداختند که

چکیده آنها تقدیم می گردد:

۱. نقش موقوفات در تحکیم نهادهای آموزشی

ابراهیم عرب پور، بنیاد پژوهشهای اسلامی، مدیر گروه تصحیح متون
بررسی همه جانبه وقف و نقش آن در پیشبرد فرهنگ و تمدن اسلامی از موضوعات مهم در عرصه مطالعات دینی است.

نویسنده با توجه به این مطلب، عقیده دارد که وقف با هدف تربیت روان و تزکیه قوای نفس و ارشاد عاطفه ها به سمت احسان بی منت و بی نام و نشان، صورت می گیرد و آن را عامل مهمی در تأمین نیازهای مادی و معنوی انسان ها ارزیابی می کند، از جمله تأثیر وقف در شکوفایی و تقویت نهادهای آموزشی است که موضوع اصلی این نوشتار را تشکیل می دهد. در سیر تاریخی نقش وقف در ایجاد و بالندگی مؤسسات علمی از قبیل نظامیه ها، بیت الحکمه و دیگر مراکز آموزشی، نویسنده به این دریافت رسیده که در گذشته مردم توجهات بیشتری به این مسئله می کردند ولی متأسفانه در دوره معاصر که نظام آموزشی و پزشکی دولتی شده، گرایش به این سنت حسنه

رو به کاستی نهاده است. تنوع موقوفات در ایران موضوع دیگری است که در این نوشتار بدان پرداخته شده؛ یعنی حکایت از تعاون و امداد رسانی فرهنگ ایرانیان مسلمان دارد. در پایان چهارده پیشنهاد برای توسعه فرهنگ وقف مطرح شده است.

۲. موقوفات آستان قدس در عصر

صفوی

رضا نقدی، بنیاد و پژوهشهای اسلامی، گروه دایرة المعارف آستان قدس رضوی
پس از روی کار آمدن صفویان و رسمیت یافتن تشیع، حرم به عنوان یک نهاد دولتی صفویان اهمیت ویژه‌ای یافت. شاه تهماسب تغییرات اساسی در اداره امور حرم و موقوفات آن به وجود آورد. وی متولیان (واجبی و سنتی) و ناظران حرم را از افراد مورد اعتماد انتخاب کرد؛ موقوفات و نذوراتی بر حرم و سادات و خدمه آن قرار داد؛ نظام سه کشیکی را در حرم مطهر مرسوم کرد، به نظم و نسق امور اداری و مالی آن پرداخت؛ و به گسترش و زیباسازی بیوتات و ابنیه حرم توجه ویژه‌ای کرد.

از این زمان حرم مطهر به یک سازمان دولتی تبدیل شد که شاه در رأس آن بر امور حرم نظارت عالیه داشت و متولی به عنوان نایب شاه امور حرم را زیر نظر او اداره می‌کرد. تشکیلات اداری حرم در این زمان شامل خدمه حرم مثل خدام، فرآش، دربان، کلیددار، قاری، زیارتنامه‌خوان، مدرس و ... و بیوتاتی چون دارالشفاء، کارخانه زواری و خدامی، شمع‌خانه، عصاخانه، دفترخانه، کتابخانه و غیره بود که برای همه آنها اموال و املاکی وقف شده بود. امور مربوط به املاک موقوفه نیز در دفترخانه، زیر نظر مستوفی اداره می‌شد. جانشینان تهماسب علاوه بر حفظ این تشکیلات، بر خدمه و موقوفات و ساخت و سازهای حرم افزودند و به ایجاد مدارس مذهبی در اطراف آن پرداختند، تا جایی که در آخر عصر صفوی، حرم مطهر یکی از ثروتمندترین و باشکوه‌ترین مکان‌های مذهبی و نمونه زیبایی از هنر معماری آن روز جهان اسلام شد.